

Schoolplaat over het ontstaan van Holland

In 2017 startte de provincie Zuid-Holland met het programma *Het ontstaan van het graafschap Holland*. Dit programma heeft als ambitie om bij de bewoners van de provincie meer bewustzijn tot stand te brengen van de ontstaansgeschiedenis van het gewest Holland en de daarmee verbonden identiteit.

Juist voor de vroege geschiedenis van het graafschap Holland, we spreken dan over de tijd tussen 900 en 1300, zijn de geschreven bronnen maar zeer beperkt toereikend. Hier biedt archeologie de mogelijkheid om het verhaal van Holland aan te vullen. Tot nu toe richtte het verhaal zich bijna uitsluitend op de informatie uit geschreven bronnen en daardoor bleef de geschiedenis van het graafschap doorgaans beperkt tot officiële documenten in relatie tot de heersers, namelijk de graven van Holland. Het programma van de provincie heeft eveneens tot doel om ook die kijk op de geschiedenis te verbreden. In de provinciale onderzoeksagenda wordt dan ook uitdrukkelijk gestreefd naar een multidisciplinaire benadering, waarbij geschiedenis, historische geografie en archeologie met elkaar worden verbonden.

Promoties en platen

Kennis verzamelen en uitdragen kan op diverse niveaus. Het programma over het ontstaan van Holland zet hierbij breed in. In mei 2017 vond een startsymposium plaats in Leiden. Dit symposium wordt in januari 2019 vervolgd met een bijeenkomst op het Muiderslot, en ook voor 2020 zijn er al plannen in de maak voor een bijeenkomst in Dordrecht.

Ook zal er in samenwerking met de Universiteit Leiden in 2019 ten minste één promotieplaats worden gecreëerd, waarbij de beoogde promovendus onderzoek zal gaan doen naar de vroege ontwikkeling van grafelijke hoven in het graafschap Holland.

Aan de andere kant van het spectrum zijn er de 'gewone' belangstellenden voor geschiedenis, waaronder ook jongeren. Met het oog op de educatieve kant heeft het Erfgoedhuis Zuid-Holland daarom een illustratie laten maken waarop de vroege geschiedenis van het graafschap Holland is verbeeld. Er is daarbij teruggegrepen op het aloude en beproefde concept van de schoolplaat. Op schoolplaten worden alle onderwerpen en thema's die van belang zijn op een onnadrukkelijke wijze bijeengezet, om daarbij een zo breed mogelijk inzicht te bieden.

Wat je op een schoolplaat ziet is meestal geen poging om een realistische weergave van de werkelijkheid te geven, maar een tevoren bedachte optelsom van thema's. Kijk maar naar de klassieke schoolplaten van bijvoorbeeld Isings, die overigens wel als doel had om wat hij afbeeldde zo nauwgezet mogelijk en historisch correct te laten zijn.

Zijn schoolplaten dan niet heel ouderwets? Dat hangt er vanaf. Het Erfgoedhuis Zuid-Holland heeft de afgelopen paar jaar samengewerkt met Josefine Versteeg van JOOS-illustraties bij de productie van verschillende schoolplaten over onder andere de Atlantikwall, de Romeinse limes en de Oude Hollandse Waterlinie. Door haar humoristische en speelse tekenstijl staat zij ver af van de belerende en wat statische schoolplaten van weleer, en uit de vele positieve reacties kon worden opgemaakt dat haar moderne schoolplaten een schot in de roos zijn. Zij werkte afgelopen zomer enthousiast aan een schoolplaat over *Holland 1000 jaar geleden* en het resultaat ziet u hier. Om zoveel mogelijk thema's en onderwerpen te kunnen tonen was het wel nodig de geografie van West-Nederland hier en daar wat in te krimpen of juist op te rekken, van Egmond in het noorden tot Vlaardingen in het zuiden, Utrecht in het oosten en Engeland in het westen. De getekende informatie is gebaseerd op zowel historische als archeologische bronnen, met daarnaast een stevige input van de historische geografie.

[Lees de toelichting op de schoolplaat op pagina 40.](#)

Ad van der Zee is historicus en werkt bij het Erfgoedhuis Zuid-Holland.

Digibord

De schoolplaat *Holland 1000 jaar geleden* is gemaakt en bedoeld om in het onderwijs te worden gebruikt. Daarom is de uitneembare versie die u hier in *Kleio* ziet afgedrukt, slechts een vereenvoudigde variant voor drukwerk. Op de website van het Erfgoedhuis Zuid-Holland kan gratis een grote pdf worden gedownload die helemaal is toegesneden op het gebruik op het digibord. Compacte basisinformatie over de afgebeelde elementen kan direct via pop-ups worden bekeken, terwijl achtergrondinformatie via doorklikbare icoontjes wordt gegeven, met toegang naar foto's en filmpjes. Link naar de schoolplaat voor digibord: www.erfgoedhuis-zh.nl/publicaties/publicaties/2018/schoolplaat-ontstaan-van-holland.

Holland

1000 jaar geleden

Wat staat er op de plaat?

We zien hier de kust van Holland (West-Nederland) tussen Vlaardingen (linksonder) en Egmond (rechtsboven), zo'n duizend jaar geleden. Aan de overkant van de Noordzee, die wat smaller is getekend dan hij in het echt is, ligt Engeland. Vikingen en andere piraten maken de Noordzee onveilig. Holland bestond eigenlijk alleen maar uit een smalle strook langs de kust en de duinen. Langs de rivieren woonden de meeste mensen, maar voor de rest was het één groot moerasbos. Er woonden toen naar schatting ongeveer 30.000 mensen in heel Holland. Nu zijn dat er ruim zes miljoen (Noord- en Zuid-Holland samen). De toren rechtsonder staat in Utrecht, lange tijd de enige grote stad in Nederland. Hier woonde de bisschop van Utrecht, die over een groot deel van het land regeerde. In Holland was een graaf de baas, officieel in opdracht van de Duitse koning, maar die woonde ver weg en kwam hier eigenlijk nooit. De graaf van Holland en de bisschop van Utrecht waren belangrijke edelen, die het regelmatig met elkaar aan de stok hadden.

Abdij van Egmond

Rechtsboven zien we de abdij van Egmond, die in 1018 al zeker honderd jaar oud was en

een belangrijk centrum van geleerdheid vormde. Er woonden en werkten monniken en het was één van de weinige plekken in Holland waar mensen woonden die konden lezen en schrijven. De abdij bezat ook veel landerijen verspreid over Holland, die vanuit hier werden beheerd en geadmistreerd. Hoge edelen zoals de graaf van Holland vonden het eervol om land aan die abdij te schenken, die daardoor steeds rijker werd.

Huldtoneel

Even ten zuiden van Egmond ligt een heuveltje met daaromheen een cirkel van bomen. Dat heuveltje was het 'huldtoneel'. Als er een nieuwe graaf van Holland werd benoemd, liet hij zich hier inhuldigen door de Kennemers, de bewoners van het noordelijk kustgebied. Dat de graaf ook in dat stukje Holland de baas was, was namelijk niet vanzelfsprekend en moest bij zijn aantreden door de bewoners bevestigd worden. Deze bijzondere plek bestaat nog steeds en ligt bij Heemskerk.

Kerkje van Velsen

In Velsen staat al heel lang een klein kerkje. Het werd gesticht door missionaris Willibrord en stamt uit het jaar 722. Het is een van de oudste kerken van Holland, hoewel het gebouw door de jaren heen steeds is aangepast en soms zelfs praktisch werd verwoest, zoals in 1573 tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Die inham van de zee even ten noorden van het kerkje is het restant van een oude zee-arm, het Oer-IJ. Rond het jaar 1000 liggen er duinen overheen, tegenwoordig ligt op deze plek het Noordzeekanaal.

Ridders over de Heerenweg

Omdat Holland voor het grootste deel uit water en moeras bestond, kon je eigenlijk alleen via het strand of door de duinen van noord naar zuid reizen. Direct achter de duinen loopt vanaf Egmond een weg naar

het zuiden toe. Een groot deel van die weg heet nog steeds de 'Heerenweg'. Als je van oost naar west of andersom reisde kon je beter per schip gaan, de rivieren stromen immers van oost naar west.

Haarlem

Haarlem is een oude Hollandse stad, maar bestond in 1018 uit niet meer dan een paar boerderijen en een kerkje op een strandwal bij het Spaarne. De kleine meertjes ten zuiden van Haarlem zouden later aan elkaar groeien tot een groot 'Haarlemmeer', dat vervolgens in de negentiende eeuw werd ingepolderd. Haarlem was al vroeg een van de verblijfplaatsen van de graaf. Zo'n verblijfplaats werd een 'hof' genoemd.

Rijnsburg en Oegstgeest

Leiden bestond nog niet in 1018, maar het dorp Oegstgeest al wel. Niet ver daarvandaan lag een heel belangrijke nederzetting: Rijnsburg, de burcht aan de Rijn. Deze burcht was behoorlijk groot en bestond vooral uit lege ruimte, beschermd door een rij puntige palen en een gracht. Als het nodig was konden de mensen uit de buurt met hun koeien en schapen naar de burcht, waar ze veilig waren voor vijanden. Die vijanden waren in de negende en tiende eeuw vooral de Vikingen die per schip de rivieren op voeren om dorpen en kerken te plunderen. De Rijnsburg is dan ook niet voor niets gebouwd bij de monding van de Rijn. Zo probeerden de mensen te voorkomen dat de Noormannen verder het land in konden varen, maar dat lukte niet altijd.

Beren, wolven, vogels en vissen

Holland was in de elfde eeuw nog een woest gebied. Er liepen wolven rond en we weten dat er ook beren hebben geleefd. Van één zo'n beer, misschien wel de

De omtrek van het huidige Noord- en Zuid-Holland geprojecteerd op een kaartje hoe Holland er 1000 jaar geleden bij lag.

laatste van rond het jaar 1000, is het skelet gevonden in de duinen bij Noordwijk. Verder leefden er herten en wilde zwijnen en ook heel veel vogels. Op al die dieren werd gejaagd en er werd ook veel gevist.

Ontginningen

Een groot deel van Holland bestond vroeger uit ondoordringbaar bos en moeras, waar bijna niemand woonde. Maar gaandeweg gingen de mensen dat gebied ontginnen. Ze hakten bomen om en legden op de open plekken akkers aan. Ze bouwden boerderijen, hielden schapen en koeien en als de grond te nat werd, groeven ze sloten om het overtollige water weg te laten lopen. Zo werd Holland steeds beter geschikt voor landbouw en konden er nieuwe mensen komen wonen.

Utrecht en de Vecht

Utrecht ligt op de plek waar de Vecht zich afsplitst van de Oude Rijn. Via de Vecht was Utrecht verbonden met de zee en daarom was het belangrijk dat de monding van de Vecht goed bewaakt werd. De versterking op deze plek groeide later uit tot het stadje Muiden. In de dertiende eeuw veroverde de graaf van Holland die plek

en bouwde hij er een kasteel: het Muiderslot. In 1018 was Utrecht de enige grote stad in het Nederlandse grondgebied. De bisschop van Utrecht (je ziet hem op de toren staan kijken) was een machtig man. Hij beschouwde de graaf van Holland als zijn vazal (dienaar), maar die dacht daar zelf heel anders over.

Den Haag

In de dertiende eeuw bouwden de graven van Holland een hof op de plek waar nu het Binnenhof in Den Haag is. Hier is nog altijd de regering van ons land

gevestigd. Dat kasteel bestond nog niet in 1018, maar het zou gebouwd worden op de plek waar je nu het ooievaarsnest ziet. Ook hier liepen ooit wolven rond.

Vlaardingen

Aan de monding van de Maas, op de plek waar nu Vlaardingen ligt, bouwden de mensen een burcht om zich te verdedigen tegen vijanden, zoals de Vikingen. Graaf Dirk III van Holland beschouwde dit gebied als zijn eigendom. Hij vestigde zich in de burcht van Vlaardingen en eiste tolgeld van alle schepen die voorbij voeren. Hij nodigde ook nieuwe mensen uit om in Holland te komen wonen en te helpen de wildernis te ontginnen. Dat leverde hem nog meer inkomsten op.

De bisschop van Utrecht en de Duitse koning vonden dat graaf Dirk veel te veel zijn eigen gang ging in wat zij als hún grondgebied beschouwden. Ze stuurden een ridderleger op hem af, dat door Dirk III en zijn mensen werd verslagen tijdens de Slag bij Vlaardingen. Dat was op 29 juli 1018, nu ruim 1000 jaar geleden. Vanaf dat moment hadden de bisschop en de koning minder te zeggen in Holland. Dirk III en zijn nakomelingen regeerden Holland daarna nog honderden jaren. ■

Links: Een typisch Hollands ontginningslandschap: ooit was het moerasbos, maar door het graven van sloten liep het water weg en kon het in gebruik worden genomen voor de landbouw. Foto: Wim ter Hart/ Erfgoedhuis Zuid-Holland. Onder: De burcht van Vlaardingen lag vermoedelijk op dezelfde plek als de huidige kerkheuvel. Archeologisch onderzoek wijst daar op. Collectie gemeente Vlaardingen.

